

Kristina DŽIN

RIMSKE VILE I UVJETI STANOVANJA NA PULSKOM AGERU. NEKI PRIMJERI

UDK 904:728.8*(497.5 Pula)“00/02“
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 3.08. 2011.
Odobreno: 16.08. 2011.

Kristina Džin
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Centar za arheološka istraživanja –
Međunarodni istraživački centar za arheologiju
Brijuni Medulin
HR - 52203 Medulin, Centar 214
e-mail: kristina.dzin@ou.t-com.hr

Članak donosi neke primjere unutarnjih zidnih slikarija i mozaičkih podnih bikromnih i polikromnih dekoracije rimskih rezidencijskih maritimnih vila južne Istre: građevine ispod jugozapadnog tornja pulskog amfiteatra, maritimnih peristilnih vila u Barbarigi i Pomeru, rezidencijskih kompleksa u uvali Verige na Brijunima i na poluotoku Vižula kod Medulina. Svi ovu antičko/kasnoantički rimski objekti imaju zajedničku značajku, koja se odražava u koloritu i motivici fresko slikarstva pompejanskog stila (motiv Sfinge i plavokosog dječaka iz Barbarige kao i motiv ruke s Vižule) kao i u polikromiji i bikromiji mozaičkih podova 1. i 2. st. regije «Venetia et Histria». Posebno se izdvajaju jedinstvena mozaička amblema vermiculatum iz vile s Brijuna, te motivi i kolorit podnih mozaika Konstantinovog i postkonstantinovog doba na Vižuli 3. i 4. st.

Ključne riječi: rimske vile, mozaici, freske, pulski ager, Augustovo i Konstantinovo doba.

I. Uvod

Unutrašnja dekoracija rimskih objekata nije ograničena samo na velike rimske javne građevine u kolonijama i municipijima, već i u rezidencijskim i ruralnim vilama u suburbiju i u ageru. Budući su vlasnici velikih posjeda u ageru bili članovi carskih obitelji od Augusta pa nadalje kao i brojne patricijske obitelji (Anni, Laecanii, Settidii, Palpellii, Cassii, Calpurnii)¹, njihove rezidencije i rustikalne vile (villa rustica) kao i proizvodni centri bili su također u određenim prostorijama ukrašavani zidnim i stropnim freskama, štukaturama, podnim mozaicima ili jeftinijim tehnikama ukrašavanja.

Podaci o mozaicima u Istri su većim dijelom obrađeni u radovima Vesne Girardi Jurkić, Michaela Donderera i Jagode Meder². Dostupan antički fresko materijal iz Istre tek treba postupno sakupiti i analizirati, kako bi se mogla dati cjelokupna slika nalaza antičkih zidnih slikarija i štukaturnih dekoracija rimskih rezidencijskih i rustičnih vila pulskog agera. Freske su nešto više obrađivane s lokaliteta termalnog kompleksa rezidencijske maritimne vile u uvali Verige na Brijunima o čemu su pisali Anton Gnirs³ i u novije vrijeme Vlasta Begović⁴, gdje je na fragmentima fresaka zabilježena rešetkasta

¹ TASSAUX F., 1982, 227-269; ISTI, 1984, 193-229; DŽIN K., 2005a, 231-232; ISTA, 2008b, 35-41.

² DONDERER M., 1968; JURKIĆ GIRARDI V., 1981, 51-60; ISTA, 1984, 167-176; MEDER J., 2003, 29-70.

³ GNIRS A., 1902, 159-166.

⁴ BEGOVIĆ V.-SCHRUNK L., 2006, 72-78.

Sl.1. Karta Istre s lokalitetima: 1. Pula, Amfiteatar; 2.Barbariga; 3. Veliki Brijun, Verige; 4. Pomer, peristilna vila; 5. Medulin, Vižula

vrtna ograda s busenima zelenih listova. Djelomično su poznati i nalazi Henrika Schwalba iz rimske rezidencijske vile u Barbarigi⁵. U novije doba freske s lokaliteta Kastropola i rimske građevine kod amfiteatra u Puli⁶, te onih s rezidencijske vile u Pomeru obrađivala je Astrid Majkić. Ovo je preliminarni pokušaj pregleda dijela antičkih podnih mozaičkih, zidnih i stropnih dekoracija na području južne Istre.

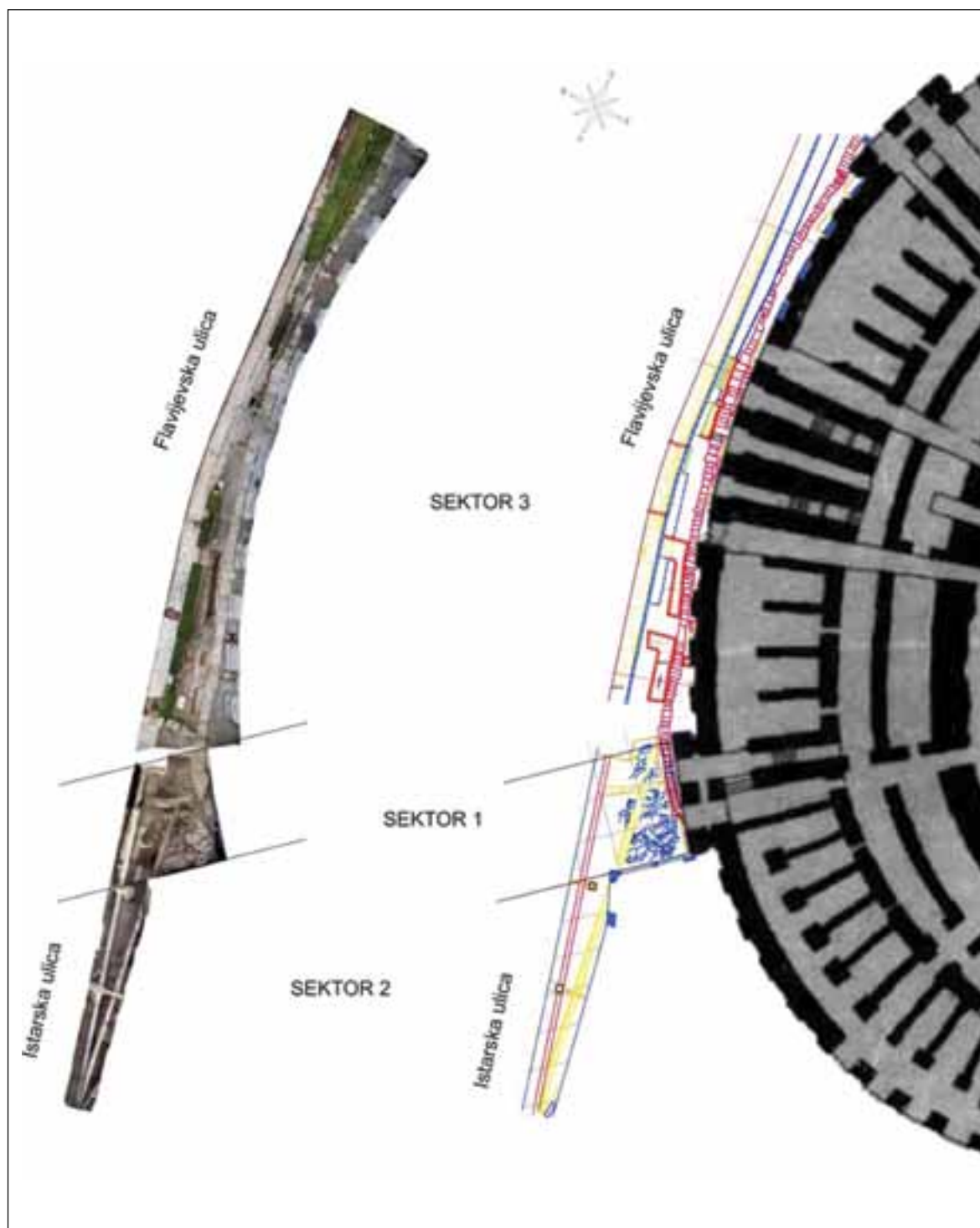
II. Neki primjeri unutrašnje dekoracije rimskih vila južne Istre

1. Pula, freske i podna dekoracija iz građevine ispod jugozapadnog tornja pulskog amfiteatra

U Istarskoj ulici, ispred jugozapadne kule amfiteatra u Puli, izvan gradskih bedema, krajem 2007. i početkom 2008. godine zaštitno iskapanje provodili su Kristina

⁵ SCHWALB H., 1902, 1-52.

⁶ MAJKIĆ A., 2008, 16-19; ISTA, 2010, 59-78.

Sl.2a. Pula, istraživanje ispod jugo-zapadnog tornja pulskog amfiteatra (Blok 70), ortofoto snimka (izradio AGG d.o.o.Pula)

Džin, Davor Bulić i Teodora Šalov. Istraživanje je otkrilo ostatke zida, starije građevinske faze od pravilnih klesanaca povezanih vapnenom žbukom, dugog oko 41,0 m koji se pruža u pravcu sjeveroistok – jugozapad. Građevina je bila porušena prilikom izgradnje amfiteatra⁷. Većina ulomaka fresaka je otkrivena u SJ 020, u sloju koji je interpretiran kao faza nastanka rimske građevine nepoznate namjene, a sporadično su se nalazile u SJ 022, gdje je pronađeno šest fragmenata i u SJ 006 četiri fragmenata⁸.

Spajanja pojedinih ulomaka zidnih slikarija omogućeno je izdvajanje dvije veće cjeline na osnovu različitog tipa sastava žbuke. Otkriveni fragmenti pripadali su zidnoj unutrašnjoj dekoraciji građevine, budući da na poleđini nisu uočeni ostaci utisnute stropne trstike. Nema figurativnih prikaza, najbrojniji su jednobojni fragmenti s vertikalnim ili horizontalnim bodrurama.

Pronađeni fragmenti fresaka raznih veličine (od 1,2 cm do 12,8 cm) pokazuju različitu boju žbuke prvog sloja (bijele ili sivkaste boje), koja je prijanjala o kamenu

⁷ DŽIN K.- BULIĆ D., 2008, 5-16.

⁸ MAJKIĆ A., 2008, 16-19

Sl.2b. Pula, istraživanje ispod jugozapadnog tornja pulskog amfiteatra (Blok 70), sektor 1 i 2

Sl.2c. Pula, istraživanje ispod jugozapadnog tornja pulskog amfiteatra (Blok 70), pogled iz zraka na sektor 1 i 2

Sl.2d/e. Pula, istraživanje ispod jugozapadnog tornja pulskog amfiteatra (Blok 70), freske

Sl.2f. Pula, istraživanje ispod jugozapadnog tornja pulskog amfiteatra (Blok 70), nalaz šesterokutnih keramičkih pločica s utisnutom crnom ili bijelom tesarom u sredini, opus scutulatum

zid građevine. Zajednička značajka bijelim i sivim žbukama su grudice aktivnog vapna, koja su bile prisutne u smjesi prilikom miješanja u vodi. Dva različita tipa donjeg grubog sloja žbuke govore o dva različita oslikana prostora građevine otkrivene u suburbiju rimske kolonije Pule.

Kako se fresko ulomci razlikuju u materijalnom smislu, ne postoji mogućnost prezentiranja fresko dekorativnog sistema jednog određenog prostora ili zidne površine, nego se može ograničiti na prikaz pojedinog elementa dekoracije. Jednostavan sistem ukrašavanja zidne površine bio je karakterističan za ranu fazu drugog pompejanskog stila, dok se veća upotreba nekih boja (crvena, crna) pojavljuje krajem drugog i početkom trećeg stila, dok se svijetlozelena pojavljuje u ranom trećem stilu. Načelno je datacija morala biti izvedena u okviru ovih komparativnih sustava, tako da je posebna pažnja bila posvećena izboru i grupiranju fresko fragmenata.

Dominirajuće boje fresaka s lokaliteta kod amfiteatra su crna i crvena, različitih tonaliteta. Slijedi određen broj ljubičastih i svijetlozelenih ulomaka. Pokušalo se smjestiti boje u određeno vremensko razdoblje obzirom na njihovo pojavljivanje i korištenje u rimsko doba. Na

osnovi nekih dijelova zidnih slikarija, te fragmenata s horizontalnim ili vertikalnim linijama i trakama može se pretpostaviti princip podjele zidne površine na podni rub, srednju i gornju zonu, koji se učvrstio u ranijoj fazi drugog pompejanskog stila⁹, dok se upotreba crvene i crne boje pojavljuje krajem drugog te početkom trećeg stila. Preliminarna obrada pokretnih nalaza ukazivala bi na postojanje građevine nepoznate namjene u vrijeme vladavine cara Augusta, dok njezino rušenje nije moguće točnije vremenski odrediti, ali se može smatrati da je uklonjena krajem vladavine cara Augusta.

Na istraživanoj lokaciji otkriven je veći broj šesterkutnih keramičkih podnih pločica (*opus scutulatum*), od kojih je svaka u sredini imala po jednu crnu ili bijelu kamenu teseru, a opće je poznato da su se podovi na takav način popločavali počam od prve polovice 1. stoljeća pr. Kr. do 2. stoljeća¹⁰. Iste šesterkutne keramičke pločice s mozaikom teserom korištene su i u najstarijoj fazi rimske vile u *pars superior* Pule, *Castropola bb*¹¹.

2. Barbariga, zidne freske i mozaički podovi maritimne peristilne vile

Na obali južno od stancije Barbariga nalaze se zapušteni građevinski ostaci maritimne peristilne vile, koju je početkom 20. stoljeća otkrio i istraživao Henrik Schwalb¹². Peristilno dvorište otvoreno je prema zapadu, tj. moru, a okruženo je s tri strane prostorijama. Schwalb je peristilni dio građevine nazvao «ljetnom rezidencijom», a sjeverno krilo uz more «zimskom rezidencijom». Vila pripada julijevsko-klaudijevskom razdoblju.

Schwalb opisuje bogatu unutrašnju dekoraciju same vile, zidne freske i podne mozaike. Kako su bili sačuvani samo podni rubovi (*zoccolo*) i izolirani donji dijelovi glavnih zidnih površina, njihova je boja tijekom vremena izbljedjela. Otkrivena su četiri fragmenta napravljena od slabe žbuke u urušenom građevnom materijalu, koja su ukazala, nakon brižljivog ispiranja, na oslikane ornamente i figure. U štu jedne prostorije na južnom krilu otkriveni su fragmenti žbuke s gornjeg kata zgrade, a do tankog pregradnog zida nalazili su se komadi koji su pripadali i zidovima susjednih prostorija. Schwalb je fragmente otkrivene žbuke s fresko premazima podvrgnuo tehničkom promatranju i detaljno je analizirao izvedbu oslikane žbuke. Utvrdio je postojanje tri vrste žbuke različitog sastava i jačine.

Fresko slikarije su se sastojale od jednostavnih boja, tako da je podni rub na južnom dijelu glavnog vanjskog

zida imao crvene zagasite tonove. Žbuka i slike su se lagano držale uza zid, tako da se jednolična boja mogla uvijek lako obnovljati.

Sastav druge vrste pokazuje najčešću vrstu žbuke kojom su se žbukali zidovi od neklesanog kamena u unutrašnjosti prostorija.

Schwalb u svojem izvješću nije posebno opisao boje, ornamente, florealnu i figuralnu dekoraciju fresko slikarija na otkrivenim fragmentima žbuke, te nije izvršio sistematizaciju fragmenata na one zidne i stropne. Do danas su sačuvani samo fragmenti freske sa sfingom na crvenoj podlozi s likom plavokosog dječaka na crnoj podlozi obrubljen oker bojom. To su jedini do sada likovni prikazi na freskama u južnoj Istri, ako se izuzme najnoviji nalaz ulomaka zidnih slikarija, posebno ljudske ruke, otkrivenih u podmorju vile na Vižuli. Prilikom istraživanja i sistematiziranja sakupljene ulomke zidnih slikarija Schwalb je pripisao tzv. trećem pompejanskom stilu kompozicije i izvedbe.

Prostorije rimske maritimne vile grupiraju se oko prostranog dvorišta. S morske strane vila je otvorena portikom *triplex*, a podovi su bili popločeni mozaičkim konceptijski kvalitetnim jednostavnim uzorcima. Južno je krilo najstariji dio vile, čiji su podovi jednog dijela prostorija bili izvedeni bijelim kockicama s dvije crne okvirne bordure, dok je drugi dio prostorija imao crne podove s jednom ili dvije bijele bordure. S južne strane peristila četiri prostorije bile su popločene crno-bijelim mozaikom geometrijskih motiva. Samo su dva mozaička poda u središnjoj dvorani i dvorani s apsidom (10, 31) imala višebojno komponiran mozaički pod, time da je i ulaz s pragom u centralnu prostoriju pokrивao polikromni mozaik. Iznad južnih prostorija peristila bio je podignut kat, gdje je Schwalb također otkrio ulomke mozaičkog poda i mnoštvo rasutih mozaičkih kockica nekoliko osnovnih boja. U vestibulu (2, 3) bio je također bijeli mozaički pod s dvije crne bordure koji je ujedno povezivao obje prostorije. Cijeli portik maritimne vile (4) i dio okolnih prostorija također je bio izveden od bijelih mozaičkih kockica uokvirenih uglavnom s po dvije crne bordure. Očito je da je mozaički pod u bikromnoj bijelo-crnoj boji prevladavao u modnoj i stilskoj koncepciji, jednako kao i pompejansko figuralno zidno slikarstvo tijekom 1. stoljeća izgradnje i korištenja vile.

3. Veliki Brijuni, fresko slikarije maritimno rezidencijskog kompleksa u uvali Verige

Tloris maritimno rezidencijskog kompleksa u uvali Verige na Velikom Brijunu tvori jedinstvenu arhitek-

⁹ LING R, 1991, 24.

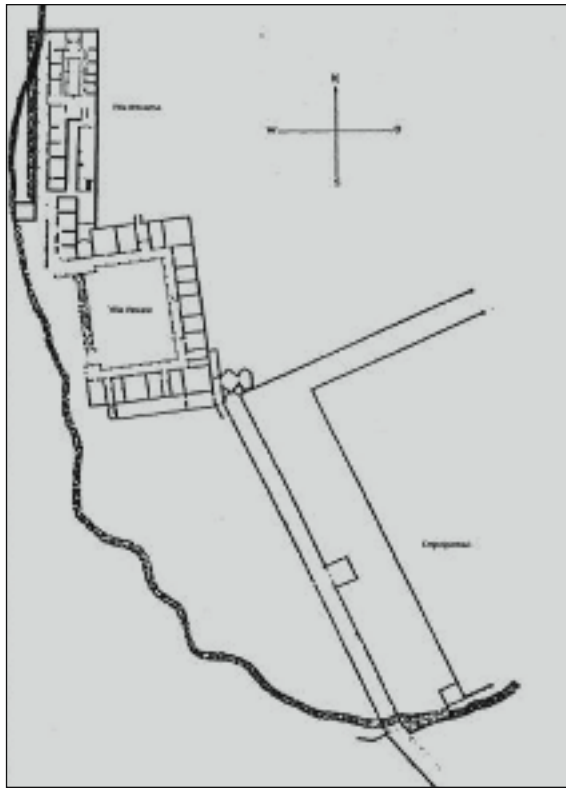
¹⁰ ŠALOV T, 2008, 40-41.

¹¹ ZLATUNIĆ R, 2005, 234-235; ISTI, 2010, 5-13, 29.

¹² SCHWALB H, 1902, 1-52.

Sl.3a. Barbariga, tlocrt maritimne peristilne vile (po Schwalb, 1902.)

Sl.3b. Barbariga, maritimna peristina vila, detalj sačuvane freske s prikazom a) sfinge, b) plavoookog dječaka

tonsku cjelinu, koju je više od desetljeća istraživao Anton Gnirs¹³ i svoje otkrića objavio 1915. godine¹⁴. Građevinski kompleks se sastoji od gospodarskog područja, termi s prostranim podzemnim prostorijama, tri hrama i stanovima za svećenike, te rezidencijske vile na južnoj strani uvale s bibliotekom. Prostor je pokrivala lođa osmišljena po uzoru na kampanijske vile. Središte rezidencijskog kompleksa je bila vila rustika iz 1. stoljeća pr. Kr., koja se postupno arhitektonski transformirala u raskošan maritimno rezidencijski kompleks s pristaništem.

Konstrukcija rezidencijskog kompleksa na terase, okrenut prema moru, bila je naročito bogato opremljena unutrašnjom dekoracijom. Mozaički pod, od neklesanih komada kamena s ostacima ležišta u malteru, bio je ukrašen crno-bijelim kvadratnim poljima duž ornamentirane trake, u čijem središtu su se nalazili polikromni amblemi vočki i cvijeća¹⁵. Ožbukana dekoracija inkrustiranog zida iste prostorije otkrivala je ostatke zidnog slikarstva, a završavali su plastičnim frizom od štukature.

Mozaički podovi su bili sačuvani u sjevernom stambenom dijelu rezidencijskog maritimnog kompleksa, u termama, u tiepidariju, stambenom kompleksu i stambenom objektu s terasom kao i u prvom katu građevine.

Izuzetno je značajan nalaz u ovom rezidencijskom građevinskom kompleksu na prvom katu prostorije kompleksa L višebojnoj mozaika od sitnih kamenih

kockica i staklene paste na prednjoj strani keramičke tegule. Mozaik je tipa emblema vermiculatum, jedini sačuvan u Hrvatskoj. U pozadini je arhitektonski motiv četiri stupa između kojih je razapet zastor, pod kojim se nalazi ležaljka u desnom uglu na kojoj počiva lik ovjenčane glave viticama vinove loze. Nad likom se naginje druga osoba, čiji je gornji dio glave dijelom sačuvan. Takvi su prizori poznati s helenističkih reljefa¹⁶, manje su poznati na mozaicima, ali se vjerojatno može raditi o liku usnulog Dionisa na pretpostavljenoj kazališnoj sceni¹⁷, koji je tako prikazivan u sličnim kazališnim prizorima¹⁸.

U stambenoj prostoriji istog kompleksa, pronađeni su ostaci podnog mozaičkog polja u zapadnom dijelu prostorije uokvirenog širokom crnom površinom, nakon čega slijedi traka s resama¹⁹. Centralnu površinu pokriva kontinuirani motiv crnih trokuta i bijelih šeste-

¹³ GNIRS A., 1902, 159-166; ISTI, 1092a, 159-166.

¹⁴ GNIRS A., 1915, 99-164.

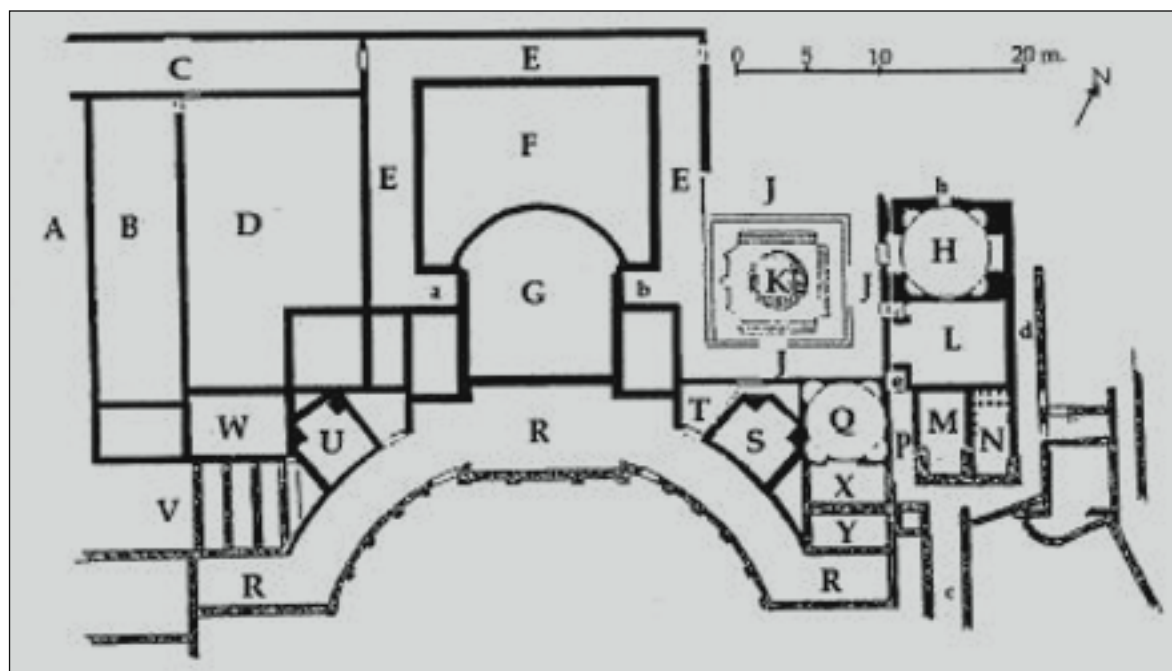
¹⁵ BEGOVIĆ V.-SCHRUNK L., 2006, 57.

¹⁶ NEUMANN R.J., 1909, 442-443.

¹⁷ Tako smatra JURKIĆ GIRARDI V., 2005, 183.

¹⁸ NEUMANN R.J., 1909, 565 (scena kazališnog pokusa na mozaiku u Casa del poeta, Pompeji).

¹⁹ JURKIĆ GIRARDI V., 2006, 47, sl. 3.

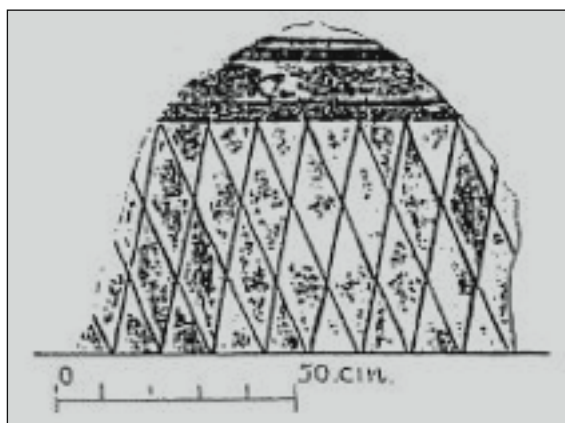
Sl.4a. Veliki Brijuni, uvala Verige, maritimno rezidencijski kompleks, tloris termi (po Gnirsu)

Sl.4b. Veliki Brijuni, uvala Verige, maritimno rezidencijski kompleks, detalj shematskog prikaza freske (po Gnirsu)

rokuta. Na tamnoj površini šesterokuta izrađena su četiri vrhovima prema unutra okrenuta bijela bršljanova lista, a u sredini se nalazila jedna bijela tesera. Jagoda Meder pozivom na Michela Donderera smatra da je ovaj mozaički pod sličan mozaiku iz Este²⁰, koji je datiran u posljednju četvrtinu 1. stoljeća, time, da je motiv četiriju prema unutra okrenutih bršljanovih listova tipičan za Desetu italisku regiju «Venetia et Histria» i datira se u polovicu 1. stoljeća²¹.

Od svih mozaičkih podova rezidencijalnog kompleksa jedino je sačuvan ulomak velikog crno-bijelog mozaika (nalazi se izložen u crkvi sv. Germana na Brijunima), koji je pokrivač, po Gnirsu, pod triklinija u vili. Meandar u obliku svastike bio je i u kompleksu građevine u tri prostorije, a tipičan je za Desetu italisku regiju «Venetia et Histria»²².

U prostoriji termalnog dijela srednje građevinske grupe kompleksa (tepidarium) otkriveni su oslikani fresko ostaci, koji su pripadali površini zida južne niše. Što se tiče fresko slikarija, kako je naveo Gnirs, «oslikani ostaci s ožbukanom podlogom nisu se održali zbog vremenskih neprilika tj. mraza, koji ih je potpuno uništio»²³. Utvrdio je da fragmenti oslikane žbuke prikazuju lišće i biljne motive. Zaključio je da zidna fresko dekoracija pokazuje uzastopne slike vrta, koje su na podnom rubu (zoccolo) završavale prikazom drvene obojene rešetke. Upotreba jednakih helenističko-rimskih slikarskih motiva vrtnog krajolika za oslikavanje prostorija za kupanje poznata je na pompejanskim primjerima. U istoj prostoriji je otkriven i veliki ožbukani komad sferične pokrovnne površine, koji je pripadao

stropu prostorije za kupanje nadsvedene kupolom, čija je cijela unutrašnja strana bila ožbukana plavim štuko premazom²⁴.

Rezidencijski kompleks vile u Verigama izuzetno je bio bogat otkrivenim fragmentima unutrašnje dekoracije, koji na žalost nisu sačuvani. Štukatura je bila prisutna u svim prostoriji, gdje je ožbukana dekoracija inkrustiranog zida ukazivala na ostatke fresko slikarija, koji su izvicali iz ostataka žbuke, a završavali su plastičnim reljefom od štukature, kojemu su pripadali ostaci uske trake s reljefom životinja. Prostorije termalnog dijela (caldarium) imala je zidne površine od fino uglučane bijele gipsane štukature, dok je lijevo profilirana letvica s jajolikim štapićima uokviravala pojedinačno polje zida, a zupčasti ukras zatvarao gornji dio friza. Na plastičnim punjenjima pojedinačnog polja zida bili su prisutni bijeli fragmenti štukature s motivima lišća. Središnjoj polukružnoj dvorani, koja se otvara prema polukružnom portiku pripadali su ostaci monolitne

²⁰ DONDERER M., 1968, 96, Tab. 48.

²¹ MEDER J., 2003, 67-68.

²² DONDERER M., 1968, 98.

²³ GNIRS A., 1902a, 45-46.

²⁴ BEGOVIĆ V.-SCHRUNK I., 2006, 75-76.

Sl.4c. Veliki Brijuni, uvala Verige, maritimno rezidencijski kompleks, mozaik tipa emblema vermiculatum s prikazom usnulog Dioniza (foto: K.Džin)

Sl.4d. Veliki Brijuni, uvala Verige, maritimno rezidencijski kompleks, pogled na sjevernu obalu s termalnim kompleksom (foto:K.Džin)

baze s trupom stupa prekrivenim žbukom na kojem su se nalazile kanelure izvedene u kristalno-bijeloj štukaturi. U gospodarskom dijelu vile, u prostoru za kupanje pronađene su zidne obloge od plavo-zelene štukature.

4. Pomer, peristilna vila s freskama i mozaicima

Na području priobalja kod rta Munat 1984. godine, prilikom izgradnje ACI marine «Pomer - Munat», ispod starog restorana «Školjka», locirani su i otkriveni arhitektonski građevinski ostaci dijela rimske maritimne vile s nekoliko prostorija, više temeljnih zidova uz more i ispod morske površine²⁵. Dio sačuvane arhitekture u jednoj prostoriji ukazivao je da se radi o dijelu malih termi s popratnim prostorijama. Od termi uzduž obale vodio je koridor s dvije locirane baze stupova, koji se objekat mogao isčitati kao građevni ostatak peristila²⁶.

Fragmenti fresaka otkriveni na lokalitetu vile u marini i preko ceste, uza kameni antički potporni zid, bile su u lošem stanju očuvanosti, jer je površina većine fresaka bila pokrivena naslagama kalcifikacije ili biljnim naslagama. Međutim, struktura fragmenata zidnih fresaka je dobro očuvana, tako da je bila moguća njihova konsolidacija i sistematizacija. Većina fresaka pripada zidnoj dekoraciji, očuvanoj u fragmentima, čija širina varira od 1,35 do 15 cm. Jedan fragmenat je širok 40,5

cm. Freske su dobre kvalitete, a makroskopskim promatranjem uočeno je da su izvedene u većini slučajeva s tri ili četiri sloja grube žbuke, te jednog finog sloja tzv. intonaca. Žbuka kojom su izrađene freske je kompaktna, donji sloj sadrži zrnca pijeska, čija širina varira od 2,0 do 6,0 mm, pomiješanih sa vapnom. Žbuka pojedinih fragmenata sive boje sastoji se od morskog pijeska. Dva fragmenta žbuke sadrže i komadiće mljevene cigle, za koje Vitruvije predlaže da se upotrebljava za izradu podnog ruba zida (zoccolo) umjesto pijeska na mjestima gdje bi mogla izbijati vlaga. Posljednji, fini sloj žbuke, čija debljina iznosi od 0,35 do 0,45 cm, karakterizira kompaktna bijela mješavina koja se sastoji od vapna i kristala kalcija. Primijećena je prisutnost veće količine kristala kalcita na uglačanim površinama fragmenata, koja daje svjetlucavi efekat.

Što se tiče boje, u najvećem dijelu sačuvani su fragmenti bijele i sive boje, prisutna je i plava boja. Na manjem broju primjeraka zastupljena je zelena, crvena i narančasta. Na slikarskoj površini freske nisu uočeni tragovi preliminarnog urezivanja i crvene ochre, budući da nema figurativnih, vegetabilnih i geometrijskih motiva, koji traže pripremne skice ili sheme, ali se mogu uočiti potezi izvedeni kistom. Pojedini fragmenti imaju urezane iscrtkane linije. Da li su služile kao preliminarna skica, nije moguće zaključiti zbog fragmentarnosti fresaka. Na fragmentima se nalaze horizontalne i vertikalne trake, linije ili bordure. Jedan fragmenat s

²⁵ JURKIĆ GIRARDI V., *Izvišće o zaštitnom arheološkom istraživanju vile rustike u Pomeru*, br. 279/1984 od 12. srpnja 1984., br. 99/1984 od 14. ožujka 1984., br. 203/1984 od 3. svibnja 1984.; *Rješenje o zaštitnom arheološkom istraživanju na k.č. 226/1, klasa br. 01-UP/1-3/84 od 9. ožujka 1984.*

²⁶ JURKIĆ GIRARDI V., 1980, 103-111.

Sl.5. Pogled na Medulinski zaljev s Pomerom i Vižulom

Sl.6a. Pomer, geodetska situacija istraživanja peristilne vile 1984. i 2006. godine (izradio BRAC d.o.o., Medulin)

nijansama smeđo-crvene, svijetlozelene i tamnozelene boje je ukazivao na imitaciju mramora. Na nekim fragmentima su uočeni tragovi zaglađivanja površine nalik paralelnim crtama.

Zbog fragmentarnosti fresko materijala i nedostatka većih zidnih struktura kojima bi se mogle pripisati freske, na lokalitetu rimske vile u Pomeru nije bilo moguće izvršiti rekonstrukciju dekorativne sheme i datacije, a da bi se dobila ideja o mogućem izgledu fresko slikarija zidnih površina. Plava bordura ipak ukazuje da je po-

stojala podjela zidne površine na panoe, dok bi tamno-crvena bordura koja omeđuje crvenu površinu mogla pripadati podnom rubu (zoccolo). Sakupljene ulomke fresaka je obradila Astrid Majkić²⁷.

U okviru marine arhitektonski ostaci su konzervirani i prezentirani, a podmorski dio nije istražen, već je uključen u operativnu obalu. Istraženi dijelovi vile datirani su okvirno od 1. do 4. stoljeća. Prema analogiji, a na temelju već postojećih segmenata temeljnih dijelova arhitekture (peristila), bilo je vjerojatno postojanje na-

²⁷ Seminarski rad u okviru doktorskog studija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (2006/2007.)

Sl.6.b/c Pomer, idejna rekonstrukcija fresaka iz istraživanja 1984. godine (crtež: G.Čvrljak)

Sl. 6d. Pomer, istraživanje 2006. godine, smještaj mozaika (foto:D. Bulić)

Sl.6e. Pomer, detalj mozaika sa geometrijskim, vegetabilnim i zoomorfnim motivima (foto: K.Džin)

stavka istog rimskog objekta, kako u zapadnom, tako i u istočnom pravcu priobalja.

Godine 2006. započeta je gradnja stambeno poslovnog objekta u istočnom dijelu priobalja, te je prilikom iskopa temelja za novu zgradu uništeno oko 80% rimske arhitekture maritimne rezidencijske vile²⁸. Najreprezentativniji primjerak arheoloških ostataka na devastiranom dijelu vile jest otkriće polikromnog podnog mozaika, koji je samo u dijelu ostao sačuvan s temeljnim ostacima zidova prostorija i cisternom. Djelomično je bilo moguće interpretirati tlorisnu dispoziciju istraženog dijela antičkog objekta, dio peristila i ostalih prostorija s dijelom podova, koje ulaze u susjedne katastarske čestice²⁹. Temeljito su istraženi cisterna s kaptiranim izvorom žive vode³⁰, a u podmorju je otkriven i dio građene obale s pristaništem za vilu³¹.

Jedini djelomično sačuvani polikromni podni mozaik stambenog dijela vile sastojao se od crnih, bijelih, žutih, crvenih i roza tessera, veličine 1,0x1,0x1,0 cm. Rubni dio mozaika u prostoriji činio je bijeli sačuvan pojas, nakon čega je slijedila bijela traka, koja je s obje strane bila obrubljena crnom trakom. Pravilan ritam crnih i bijelih traka prekinut je pojasom s motivom šahovskog polja širine 44,0 cm. Tim pojasom definirana je pozicija središnjeg dijela mozaičke površine. Centralna je kompozicija sastavljena od geometrijskih, vegetabil-

nih i zoomorfnih motiva, a obrubljena je trakom koju ispunjava četveropruti pleterni motiv³². Geometrijska forma centralne kompozicije naglašena je osmerostraničnim saćima u čijem se središtu nalazi kvadrat (35,0x35,0 cm). Prostor između kvadrata i osmerokuta ispunjen je izduženim šesterokutima u čijem se središtu nalaze dvostruko uokvireni kvadrati ispunjeni listolikim motivima i četverolatičnim rozetama³³. Između kvadrata i stranica šesterokuta smješteni su rombovi. Trokuti između osmerokutnih saća ispunjeni su stiliziranim palmetama³⁴. U sjevernom središtu kvadrata nalazi se zoomorfni motiv koji čine četiri stilizirane ptičje glave (sokolovi crvenih kljunova), pravilno raspoređene oko šest nizova koncentrično postavljenih tessera, koje zajedno s listovima između njih čine rozetu³⁵. Južni je kvadrat ukrašen dvjema dijagonalnim crvenim linijama s listolikim završetkom. Dijagonalne linije opasuje crvena linija s bradavičastim ispupčenjima žute boje. Mozaik je bio položen na dva sloja vapnene žbuke ispod koje je uslojeno temeljno kamenje.

Tlorisni oblik vodospreme čini nepravilno slovo L, čija je zapremnina iznosila oko 120 m³ vode. Zidovi su ožbukani hidroizolacijskom maltom (opus signinum) debljine 30,0 cm, a završni sloj žbuke bio je fino obrađen. Dno je popločeno keramičkim pločicama (opus spicatum). Cisterna je dubinom od 70,0 cm ukopana u

²⁸ «Pomeri: Ne betonizaciji», u: *Metro Express*, 22. studeni 2006, 5.

²⁹ DŽIN K., 2008, 280-281; MATIJAŠIĆ R., 2008, 284-291.

³⁰ Više vidi: JURKIĆ GIRARDI V., 2007, 63-89.

³¹ UHAČ KONCANI L., 2008, 36-44; ISTA, 2008a, 199-202.

³² MEDER J., 2003, 124, tab. LIII, 1, 2.

³³ DONDERER M., 1986 (*Aquileia*, tab. 24; *Barcola*, tab. 32).

³⁴ MEDER J., 2003, 125.

³⁵ JURKIĆ GIRARDI V., 1984, 167-176; MEDER J., 2003, 125.

živu stijenu. Uz cisternu otkriven je obzidan izvor žive vode (9,6x9,6 cm), koji je imao funkciju primarne opskrbe vodom kompleksa vile, dok je sama vodosprema služila kao rezerva pitke vode. Osim vodospreme i kaptiranog izvora žive vode, utvrđeni su kanali za odvodnju oborinskih voda s nagibom prema moru. Dio odvodnih kanala bio je popločen tegulama ili je voda tekla usječnim dijelovima u živu stijenu³⁶.

U podmorju vile otkriveno je antičko pristanište koje se nalazilo u sklopu rimskog rezidencijskog kompleksa.

Na temelju sačuvanih ostataka arhitektonskih elemenata raspoznaju se dvije graditeljske faze. Prva, starija faza okvirno se datira od početka 1. do treće četvrtine 2. stoljeća, a pripadaju joj zidovi zidani od pravilno uslojenog kamena lomljenca povezanog žbukom. Druga, mlađa faza se datira od treće četvrtine 2. do 4. stoljeća. Toj fazi pripadaju zidovi zidani od nepravilno uslojenog klesanog kamena i polikrovni mozaik s geometrijskom i vegetabilnom ornamentikom. Sagledavanjem arhitektonskih ostataka zaključuje se da je cijeli kompleks vile u trećoj četvrtini 2. stoljeća doživio temeljite preinake. Dvije graditeljske faze imao je i sklop vodospreme s obzidanim izvorom žive vode, koji je vjerojatno imao funkciju primarne opskrbe kompleksa vile vodom, dok je cisterna služila kao rezerva vode u sušnim godišnjim mjesecima. Sjeverozapadni i jugozapadni zid obzidanog kaptiranog izvora ukazuju strukturalne sličnosti pravilnim uslojavanjem kamena lomljenca. Činjenica je da je zaštitno istražen dio vile sastavni dio većeg rimskog maritimnog rezidencijalnog dijela građevinskog kompleksa uz južnu obalu Pomerske vale, na što neupitno ukazuju i otkriveni ostaci pod moerm: rimsko pristanište u smjeru jugoistok-sjeveroistok kao i dijelovi potopljene prve terase kompleksa. Analizom arhitektonskih ostataka i otkrivene arheološke građe u maritimnoj rezidencijskoj vili u Pomeru intenzivno je živjelo od 1. do kraja 4. stoljeća³⁷.

4. Vižula kod Medulina, mozaička i fresko dekoracija rimsko/kasnoantičkog maritimnog rezidencijskog kompleksa

Usred Medulinskog zaljeva dominira poluotok Vižula s građevinskim ostacima antičkog i kasnoantičkog maritimnog rezidencijskog kompleksa i sada pod moerm peristilnih dijelova, pristanišnih uređaja i skladišta³⁸.

Preliminarnim pregledom i analizom vidljivih ostataka arhitekture 1992. i 1993. godine, zaključeno je da

se može razlikovati nekoliko faza gradnje i namjene ostataka arhitekture od 1. do 5/6. stoljeće, te da se radi o maritimno rezidencijskom kompleksu više građevina, koje su u skladu s rimskim kanonom gradnje, građene prema uzvisini poluotoka u tri i više terasa. Objekti su projektirani na prirodnim terasama djelomično priklesanim u kamenu vapnencu na padini uzvisine, koja se blago spušta prema morskoj obali, te su se prostori stambenog i proizvodnog dijela građevina s ljetnikovcem idealno uklapali u mediteranski pejzaž³⁹.

Rimska vila na Vižuli i danas, premda u manjem dijelu iskapano, djeluje impozantno sa sačuvanim zidovima u visini od 2,00 i više metara, s fragmentima štukature i fresaka u svim bojama od crvene do roza, svijetlo-plave, žute i crne boje, te oblogama od najfinijeg glačanog zelenog i bijelog mramora. Sačuvani podni mozaici ukrašeni su crno-bijelim ornamentima i bordurama. Uz samu obalu mora uočljiv je potpuno sačuvan sistem kanalizacije s kamenom rešetkom, koja je odvodila otpadnu vodu iz građevina u more. Nađeni su i tragovi olovnih cijevi⁴⁰.

Tijekom jednog i pol desetljeća (1995.-2010.) iskopavanja i istraživanja zapadnog obalnog dijela maritimne vile utvrđena su četiri glavna razdoblja gradnje i rekonstrukcije s međufazama (Augustovo, Hadrijanovo, Kostantinovo i ranosrednjovjekovno). Istražen dio građevinskog kompleksa od morske obale blago se uzdiže na padini uzvisine, te se uočavaju četiri terase objekta s više građevinskih i vremenskih faza⁴¹. Na prvoj terasi otkriveni su: peristilni hodnik (17 m) popločen crno-bijelim mozaikom, bazen tri puta popločen istim tipom crno-bijelog mozaika i korišten kroz tri razdoblja, sačuvan kanalizacijski sistem za odvodnju voda u veliki kanal prema moru s popločenim odvodom i kamenom rešetkom⁴². Zanimljiva su široka vrata s jednom stepenicom iz vestibula, kasnije srušena i sužena, koja vode iz hodnika od mora prema bazenu. Prostorije zapadno od peristilnog zida kojeg oplakuje more, bile su popločene tehnikom opus sectilae raznobojnim mramornim pločicama (žuta, crna, zelena, bijela). Veliki ulaz iz peristilnog hodnika u dvoranu obrubljenu crno-bijelim mozaikom i u termalni dio, zaokružuje 1. i 2. stoljeće izgradnje i korištenja vile⁴³. Drugi dio građevine na višoj drugoj terasi pripadao je velikoj cisterni na voltu s pobočnim popločenim prostorijama i na trećoj terasi sustavom za zagrijavanje sa hipokaustom, dovodnim keramičkim kanalima i odvodnim olovnim cijevima.

Na drugoj terasi građevinskog sklopa otkrivena je velika vodosprema pravokutno izduženog oblika (8,6

³⁶ JURKIĆ GIRARDI V., 2003, 1-21; ISTA, 2007a, 161-164; MATIJAŠIĆ R., 2008, 284-291.

³⁷ K. DŽIN, 2008a, 172-175.

³⁸ GNIRS A., 2008, 157; A. DEGRASSI A., 1962, 680-861; MLAKAR Š., 1971, 106; VRŠALOVIĆ D., 1974, 48; VRŠALOVIĆ D., 1979, 142-143, 145; JURKIĆ GIRARDI V., 1980a, 51-60; ORLIĆ D., 1995, 64-72; MIHOLJEK I., 2005, 291-301; JURKIĆ M., 2005, 303-313.

³⁹ JURKIĆ GIRARDI V., 2008, 5-15.

⁴⁰ JURKIĆ GIRARDI V., 2008, 10-11.

⁴¹ JURKIĆ GIRARDI V., 2008, 11; ISTA, 2008 a, 102.

⁴² JURKIĆ GIRARDI V.-DŽIN K., 2007, 279-283; JURKIĆ GIRARDI V., 2008, 11.

⁴³ BRAVAR GOBIĆ Đ., 2006, 315-320.

Sl.7a. Medulin, Vižula, maritimno rezidencijski kompleks, pogled iz zraka po istraživanju 2008. godine (foto: arhiva MIC-a za arheologiju)

Sl. 7b. Medulin, Vižula, maritimno rezidencijski kompleks, mozaik na 1.terasi (foto: K.Džin)

Sl.7c. Medulin, Vižula, maritimno rezidencijski kompleks, mozaik termalnog kompleksa sjeverno od hipokausta na 3. terasi

Sl.7d. Medulin, Vižula, maritimno rezidencijski kompleks, mozaik ambulakra iz Konstantinove faze vile (foto:K.Džin)

Sl.7e. Medulin, Vižula, maritimno rezidencijski kompleks-podmorsko istraživanje, nalaz freske s prikazom ljudske ruke (foto:R.Mosković)

x 4,6 x 3,1 m). Kvalitetno je građena s monolitnim kamenim zidovima obloženim debelom, u fragmentima dobro očuvanom hidrauličnom žbukom. Pod je popločen tehnikom opus spicatum s kamenom taložnicom u sredini, povrh koje se u zasipnom materijalu nalazio monolitni kameni vijenac, koji je služio kao otvor za pristup vodi. Vodosprema je bila bačvasto nadsvedena po cijeloj dužini s naslonom luka na dulju stranicu pravokutnih zidova⁴⁴.

Istraživanje 2006. godini ograničilo se na otkriće prostorije s kockastim mozaikom sjeverno od hipokausta na trećoj terasi. Podovi triju prostorija na trećoj terasi,

istočno od hipokausta, pokriveni su gustim jedinstvenim geometrijskim polikromnim mozaikom u dizajnu šahovske ploče, karakterističnim za 4.stoljeće (veličina kockica 1,3x1,5 cm). Osnovna boja keramičkih kockica podloge i obruba je oker⁴⁵. U slijedećim prostorijama raznovrsni su geometrijski ukrasi: pletenice, rombovi. Latinski i grčki križevi u kvadratima i rombovima su od plavih i crnih kockica uokvireni bijelim mozaikom⁴⁶. U ovoj mlađoj Konstantinovoj fazi uočeno je pomaknuto usmjerenje zidova ove za sada najmlađe faze izgradnje na lokalitetu u odnosu na donje, starije zidove s druge terase vile. Mozaički pod u izduženoj prostoriji (27,48 m) (ambulakar) mlađeg građevinskog sklopa, ima tri odvojena mozaička polja, koja stilski pripadaju istoj radionici. Polja se sastoje od široke bijele pasice unutar koje se nalazi jedinstveno polje omeđeno plavom linijom, koja obrubljuje izdužene nepravilne šesterokute s križem u sredini (veći križ: 28,0 x 28,0 cm; manji križ: 14,0 x 14,0 cm). Centralno polje (1,90 x 6,80 m) iste je osnovne motivike, te je još obrubljeno i dvoprutastom pletenicom (12,0 cm) izrađenom u tehnici višebojnog mozaika (pojedini romb u ovom polju: 48,0 x 32,0 cm). Maksimalna duljina pletenice iznosi 130,0 cm. Ujedno je ovo polje služilo kao prostor prijelaza (širine 2,66 m) s pragom iz niže u višu razinu objekta (s drugu na treću

⁴⁴ Usp. DŽIN K., 205, 14-19.

⁴⁵ JURKIĆ GIRARDI V.- DŽIN K., 2006, 473-486; ISTE, 2006a, 250-253, JURKIĆ GIRARDI V., 2008a, 96, sl. 8.

⁴⁶ JURKIĆ GIRARDI V., 2008a, 96.

terasu), jer se s obje strane po trima stepenicama ulazilo/silazilo u viši/niži prostor⁴⁷.

Hodnik (ambulakar), ukrašen opisanim mozaikom, pregrađen je u kasnijoj fazi s ugradnjom baza ognjišta od spolija u doba upada barbara, krajem 6. stoljeća. U sredini hodnika otkriven je veliki otvor monumentalnih vrata, koja su vodila u susjednu istočnu dvoranu. Pristup hodniku omogućavalo je stepenište s treće terase vile. Smatra se, da su otkriveni prostori s mozaičkim podovima sastavni dio prostorija vile rekonstruirane i korištene u doba cara Konstantina Velikog, čiji je novčić nađen uzidan u mozaički pod hodnika⁴⁸. Iz hodnika se izlazi, kroz monumentalni vratni otvor s jednom stepenicom u trapezoidnu prostoriju prekrivenu mozaičkim tepihom geometrijskog uzorka od vezanih rombova⁴⁹. Dvije stepenice iz mlađe faze gradnje vode u slijedeće prostorije na četvrtoj terasi, kojih funkcija nije utvrđena. Upadi barbara u Istru odražavaju se i na području vile, gdje su u prostorije ugrađena ognjišta od spolija. Očito je da od tada svaku prostoriju koristi jedna obiteljska skupina tijekom 6. i 7. stoljeća.

Druga prostorija na četvrtoj terasi, blago trapezoidnog tlorisa, otkrila je višestruku slojevitost građevinskog kompleksa. Ulazne stepenice iz ambulakra otvaraju se u prostoriju pokrivenu pravilnim mozaičkim tepihom. Široka obrubna traka (80,0 cm) od crvenih keramičkih kockica (1,5 x 1,5 cm) obrubljuje četverokutni geometrijski mozaički tepih. Dizajn uzoraka sastojao se od četverokutnih pravilnih rombova kojih stranice su izrađene od žutih kockica. Ova mreža podnih rombova bila je u jednoj fazi probijena mlađim četverokutnim otvorom na istočnoj strani i omeđena mlađim zidićem (šir. 30,0 cm). Funkcija za sada nije točno utvrđena⁵⁰. Na istočnoj strani prostorije se pored zidića uzdiže stepenica za ulaz u slijedeću, još uvijek neiskopanu prostoriju. Kao i u ambulakru, u jugoistočnom uglu prostorije, u najmlađoj fazi transformacije građevine 6. stoljeća, bilo je ugrađeno ognjište, koje je uništilo mozaički pod.

Bez ikakve sumnje može se zaključiti da su istraživanja započeta 1994./1995. godine na temelju ranijih zapažanja Henrika Maionice, Richarda Weisshäupla i Antuna Gnirsa, doprinijela dopunu poimanja arhitektonskog razvitka antičkih i kasnoantičkih rezidencijskih kompleksa u Istri, pravnog statusa i socijalne strukture stanovnika. Arhitektonska susljednost isčitava se iz svake nove stratigrafske jedinice i to kao već tadašnja antička destrukcija pojedinih građevinskih dijelova i slojeva s ciljem izgradnje monumentalne, mramorom bogato ukrašene, kasnoantičke rezidencijalne vile tijekom 4. stoljeća⁵¹.

III. Zaključak

Fresko slikarije, mozaički podovi, stupovi i kapiteli kao i pokretni ukrasni brončani i kameni kipovi i fontane rimskih građevinskih kompleksa, posebno maritimnih rezidencijskih objekata, izuzetno su važan komplementaran elemenat za određivanje datacije izgradnje i upotrebe zidanih struktura. Ujedno su bitni pokazatelji rekonstrukcija u određenim vremenskim fazama kao i potvrde financijskog i socijalnog položaja vlasnika i korisnika zgrade ili cijelog kompleksa.

Istraživanja koja su provedena na pulskom ageru u zadnjih stotinu godina, ukazala su na različite poglede u stilističkim i kolorističkim modnim i kompozicijskim efektima unutarne dekoracije rimskih rezidencijskih jednostavnijih ili složenijih građevina. Zajednička značajka svim građevinama su tipične boje i motivi zidnog pompejanskog slikarstva temeljenog na uobičajenim shemama kao i mozaičkih podnih dekoracija 1. stoljeća julijejsko-klaudijevskog razdoblja, vremena Fravijevaca i Antinina, pa sve do kasne antike doba careva Konstantina Velikog i Justinijana.

⁴⁷ JURKIĆ GIRARDI V., 2008a, 96; JURKIĆ GIRARDI V.-DŽIN K., 2007, 280.

⁴⁸ JURKIĆ GIRARDI V., 2008a, 100; STARČIĆ ETTINGER Z., 2007, 330-331; JURKIĆ GIRARDI V., 2008, 13.

⁴⁹ JURKIĆ GIRARDI V., 2008, 14,15; JURKIĆ GIRARDI V., 2008a, 102, sl. 14.

⁵⁰ JURKIĆ GIRARDI V., 2008, 13; ISTA, 2008b, 165-167.

⁵¹ JURKIĆ GIRARDI V., 1981a, 7-42; ISTA, 1981b, 97-99; ISTA, 1982, 28-29; JURKIĆ GIRARDI V.-DŽIN K., 2006, 477; JURKIĆ GIRARDI V., 2007b, 305; ISTA, 2008, 13-14;

BIBLIOGRAFIJA:

- BEGOVIĆ V.- SCHRUNK I., 2006, Begović Vlasta – Ivančica Schrunk, Brijuni. Prošlost, graditeljstvo, kulturna baština, Zagreb 2006.
- BRAVAR GOBIĆ Đ., 2006, Bravar Gobuč Đeni, Antički mramori s arheološkog lokaliteta Vižula kod Medulina, *Histria antiqua*, sv. 14, Pula 2006, 315-321.
- DEGRASSI A., 1962, Degrassi Antonio, I porti romani dell'Istria, *Scritti vari di antichità*, sv. 2, Roma 1962, 860-861.
- DONDERER M., 1968, Donderer Michael, Die Chronologie der Römischen Mosaiken in Venetien und Istrien bis zur Zeit der Antoninen, *Archäologische Forschungen*, sv.15, Berlin 1968.
- DŽIN K., 2005, Džin Kristina, Nuove scoperte archeologiche effettuate nel complesso romano situato nei pressi di Stanzia Pellicetti nel polese, *Atti, Centro di ricerche storiche*, sv. 35, Rovigno-Trieste 2005, 9-27.
- DŽIN K., 2005a, Džin Kristina, Results of the most recent research on the forum in Nesactium, *Illyrica antiqua*, Zagreb 2005, 229-235.
- DŽIN K., 2008, Džin Kristina, Lokalitet: Pomer, naselje: Pomer, vrsta radova: zaštitno iskopavanje, *Hrvatski arheološki godišnjak*, sv. 4/2007, Zagreb 2008, 280-281.
- DŽIN K., 2008a, Džin Kristina, Rescue archaeological research at a portion of the Roman Building in Pomer in 2007, *Histria antiqua*, sv. 16, Pula 2008, 172-175.
- DŽIN K., 2008b, Džin Kristina, Najnovija arheološka istraživanja na forumu u Nezakciju. Kampanja 2006. godine, I. Porečki susret arheologa, *Rezultati arheoloških istraživanja na području Istre*, sv. 1, Poreč 2008, 35-41.
- DŽIN K.- BULIĆ D., 2008, Džin Kristina – Davor Bulić, Najnovija arheološka istraživanja ispred amfiteatra u Puli 2007.-2008. / Archaeological investigations in front of the Amphitheatre in Pula, *Katalog Arheološkog muzeja Istre*, sv. 77, Pula 2008, 5-16.
- GNIRS A., 1902, Gnirs Anton, Aus Südlichen Istrien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien*, Wien 1902. sv. 5, 159-166.
- GNIRS A., 1902a, Gnirs Anton, Bauliche Ueberreste aus der römische Ansiedlung von Val Catena auf der Brioni grande, *Mittheilungen der K.K. Central. Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, sv. 28, Berlin 1902, 44-48.
- GNIRS A., 2008, Gnirs Anton, Römische Luxusvilla in Medolino, *Funde und Notizen, Jahrbuch für Altertumskunde*, sv. 2, Wien 1908, 157.
- GNIRS A., 1915, Gnirs Anton, Forschungen über antiken Villenbau in Südistrien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien*, sv. 18, 99-164.
- JURIŠIĆ M., 2006, Jurišić Marijan, Podmorska arheološka istraživanja na Vižuli – pokretni nalazi, *Histria antiqua*, sv. 14, Pula 2006, 303-313.
- JURKIĆ GIRARDI V., 1980, Jurkić Girardi Vesna, Il territorio di Pomer alla luce del materiale archeologico, *Atti, Centro di ricerche storiche*, sv. 10, Rovigno 1979-1980, 103-111.
- JURKIĆ GIRARDI V., 1980a, Jurkić Girardi Vesna, Rezultati hidroarheologije u Istri, Istra, sv. 10, Pula 1980, 51-60.
- JURKIĆ GIRARDI V., 1981, Jurkić Girardi Vesna, Prilog za studijsku sintezu o antičkim mozaicima Istre, *Dometi*, br. 5, Rijeka 1981, 51-60.
- JURKIĆ GIRARDI V., 1981a, Jurkić Girardi Vesna, Medolino e i suoi dintorni dalla preistoria al medioevo, *Atti, Cento di ricerche storiche*, sv. 11/1980-1981, Rovigno-Trieste 1981, 7-42.
- JURKIĆ GIRARDI V., 1981b, Jurkić Girardi Vesna, Građevinski kontinuitet rimskih gospodarskih vila u zapadnoj Istri od antike do bizantskog doba, *Histria historica*, sv. 4/2, Pula 1981, 77-106.

- JURKIĆ GIRARDI V., 1982, Jurkić Girardi Vesna, Lo sviluppo di alcuni centri economici sulla costa occidentale dell'Istria dal I al IV secolo, Atti, Cento di ricerche storiche, sv. 12/1981-1982, Rovigno-Trieste 1982,7-31.
- JURKIĆ GIRARDI V., 1984, Jurkić Girardi Vesna, I mosaici antichi dell'Istria, III Colloquio internazionale sul mosaico antico, Ravenna 1984, 167-176.
- JURKIĆ GIRARDI V., 2003, Jurkić Girardi Vesna, Izvori i vodoopskrba antičke Pule, Histria antiqua, sv. 10, Pula 2003, 11-21.
- JURKIĆ GIRARDI V., 2005, Jurkić Girardi Vesna, Duhovna kultura antičke Istre. Kultovi u procesu romanizacije antičke Istre, knj. I, Zagreb 2005.
- JURKIĆ GIRARDI V., 2006, Jurkić Girardi Vesna, Rimski kompleks maritimne vile u Valbandonu (Fažana), Fažanski libar, knj. 1, Fažana 2006, 45-52.
- JURKIĆ GIRARDI V., 2007, Jurkić Girardi Vesna, Alcune caratteristiche tipologiche delle cisterne romane dell'Istria meridionale, Atti, Centro di ricerche storiche, sv. 37, Rovigno-Trieste 2007, 63-89.
- JURKIĆ GIRARDI V., 2007a, Jurkić Girardi Vesna, Castelli aquae, the main Water supply in Ager Polensis et Nesactiensis in South Istria (Croatia), Proceedings: European Water Association, Zagreb 2007, 161-164.
- JURKIĆ GIRARDI V., 2007b, Jurkić Girardi Vesna, New results of the researches of the continuity of roman residential and rural villas of southern Istria from 1st till 6th century, Abstracts book of European Association of Archaeologist, Zadar 2007, 305.
- JURKIĆ GIRARDI V., 2008, Jurkić Girardi Vesna, Rezidencijska antička vila na Vižuli / Antique residential villa at Vižula, Katalog Arheološkog muzeja Istre, sv. 76, Pula 2008, 5-15.
- JURKIĆ GIRARDI V., 2008a, Jurkić Girardi Vesna, Spoznaje o antičkoj maritimnoj vili na Vižuli kod Medulina. Istraživanja 2006. i 2007. godine, I. Porečki susret arheologa, Rezultati arheoloških istraživanja na području Istre, sv. 1, Poreč 2008, 89-104.
- JURKIĆ GIRARDI V., 2008b, Jurkić Girardi Vesna, Late antique hearths in the roman residential villa on the Vižula peninsula near Medulin. Campagn 2007, Histria antiqua, sv. 16, Pula 2008, 161-168.
- JURKIĆ GIRARDI V.- DŽIN K., 2006, Jurkić Girardi Vesna- Džin Kristina, Isola del Vescovo (Vižula). Complesso marittimo residenziale antico-tardoantico nei pressi di Medolino. Campagna di ricerche 2005, Atti, Centro di ricerche storiche, sv. 36, Rovigno 2006, 473-486.
- JURKIĆ GIRARDI V.- DŽIN K., 2006a, Jurkić Girardi Vesna- Džin Kristina, Vižula, Medulin, zaštitno iskopavanje, konzervacija, prezentacija, Hrvatski arheološki godišnjak, sv. 2/2005, Zagreb 2006, 250-253.
- JURKIĆ GIRARDI V.- DŽIN K., 2007, Jurkić Girardi Vesna- Džin Kristina, Vižula, Medulin, zaštitno iskopavanje, konzervacija, prezentacija, Hrvatski arheološki godišnjak, sv. 3/2006, Zagreb 2007, 279-283.
- LING R., 1991, Ling R., Roman Painting, Cambridge 1991.
- MAJKIĆ A., 2008, Majkić Mirjana Astrid, Freske s lokaliteta Blok 70 ispred amfiteatra u Puli / Frescoes from the Block 70 site in front of the Amphitheatre in Pula, Katalog Arheološkog muzeja Istre, sv.77, Pula 2008, 16-19.
- MATIJAŠIĆ R., 2008, Matijašić Robert, Gospodarstvo Istre, Pula 2008.
- MEDER J., 2003, Meder Jagoda, Podni mozaici u Hrvatskoj od 1. do 6. stoljeća, Zagreb 2003.
- MIHOLJEK I., 2006, Miholjek Igor, Podmorsko arheološko istraživanje ostataka arhitekture poluotoka Vižula kod Medulina, Histria antiqua, sv. 14, Pula 2006, 291-301.

- MLAKAR Š., 1971, Mlakar Štefan, Praksa i iskustva Arheološkog muzeja Istre u Puli u domeni hidroarheologije, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Rijela 1971, 106 i d.
- NEUMANN R.J., 1909, Neumann R. J., Die hellenistischen Staaten und die römische Republik, Weltgeschichte, Altertum, Berlin 1909.
- ORLIĆ M., 1995, Orlić Marijan, Podmorsko arheološko istraživanje dijela arheološkog kompleksa Vižula kod Medulina, *Histria antiqua*, sv. 1, Pula 1995, 64-72.
- SCHWALB H., 1902, Schwalb Henrik, Römische Villa bei Pola, Schriften der Balkankommission, Antiquarische Abteilung, sv. 2, Wien 1902, 1-52.
- STARČIĆ ETTINGER Z., 2007, Starčić Ettinger Zrinka, Roman imperial coins from the site of Vižula near Medulin, excavation 1995-2004, Abstracts book of European Association of Archaeologist, Zadar 2007, 330-331.
- ŠALOV T., 2008, Šalov Teodora, Građevni materijal / Construction elements, Katalog Arheološkog muzeja Istre, sv.77, Pula 2008, 40-41.
- TASSAUX F., 1982, Francis Tassaux, Laecanii, recherche sur une famille senatoriale, *Mélanges de l'École Française à Rome*, sv. 94, Roma 1982, 227-269.
- TASSAUX F., 1984, Francis Tassaux, L'implantation territoriale des grandes familles d'Istrie sous le haut empire romain, *Problemi storici*, vol. 1, Trieste 1983, 193-229.
- UHAČ KONCANI I., 2008, Uhač Koncani Ida, Podmorsko arheološko istraživanje pristaništa rimske vile u Pomeru, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, br. 2, Zagreb 2008, 36-44.
- UHAČ KONCANI I., 2008a, Uhač Koncani Ida, Rezultati podmorskih arheoloških istraživanja u istarskom akvatoriju tijekom 2007. godine, *Histria antiqua*, sv. 16, Pula 2008, 199-202.
- VRSALOVIĆ D., 1974, Vrsalović Dasen, Areološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana, *Zagreb 1974*, 17-48.
- VRSALOVIĆ D., 1979, Vrsalović Dasen, Areološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana, *Zagreb 1979*, 142 i d.
- ZLATUNIĆ R., 2005, Zlatunić Romuald, Pula - Castropola 40, *Hrvatski arheološki godišnjak*, sv. 2/2005, Zagreb 2006, 234-235.
- ZLATUNIĆ R., 2010, Zlatunić Romuald, Zaštitno arheološko istraživanje, sektor LXVII, blok 3, lokacija 3 u ulici Castropola 40 u Puli / A rescue archaeological excavation, sector LXVII, block 3, location 3 at Castropola street 40 in Pula, *Katalog Arheološkog muzeja Istre*, sv. 80, Pula 2010, 5-13

SUMMARY

**ROMAN VILLAS AND HOUSING CONDITIONS IN THE AGER OF PULA.
SOME EXAMPLES**

Kristina DŽIN

Roman villas, which have been dated from the 1st century BC to late antiquity in the ager of Pula, are divided into two main groups: residential and rural villas. Their remains reveal basic architectural elements and interior equipment and decorations, and particularly mosaic floors executed as *spicae*, *reticulatum*, *sectilae* and classic mosaic executions (*musivum*).

Residential villas and buildings which have been discovered and investigated in the last hundred years include: the site in front of the Amphitheatre in Pula, the villa on one of the Brijuni islands (Verige or Valcatena Bay), so-called Schwalb's villa in Barbariga, the maritime complex on Vižula near Medulin, and the villa in Pomer. The recovered mosaic floors, fluted columns with capitals, reliefs, frescoes and stuccos can best demonstrate the building development potential, and the social and economic status of the owners of these patrician villas.

The archaeological remains of the buildings do not provide sufficient elements to determine their respective interior decoration. Cisterns, a water supply system with pipes, a peristyle and a fountain observed at the villa in Barbariga, Brioni, Vižula near Medulin and Pomer, together with similar examples observed at other rustic villas in the ager of Pula, all point to different criteria applied to the building and equipping of production complexes in the area of Pula in Roman and late antique times.